

της συμβολοποίησης, αλλά τίθενται εκτός των ορίων της. Στο μεταξύ όμως, οι τελετουργίες της εθνοκάθαρσης είναι αναμφίσβιτητα μέρος της συγχρονικότητάς μας. Ο αποκλεισμός τους από το πεδίο της τελετουργίας και των συμβολοποιημένων σχέσεων ίσως βοηθάει στον εξορκισμό τους, αλλά φοβάμαι ότι δεν βοηθάει στην απόδοσή τους στην ανθρωπολογία, πολύ δε περισσότερο στην αντιμετώπισή τους. Τέλος, η έννοια της συμβολοποιημένης σχέσης δεν αναφέρεται στις πολύπλοκες ιεραρχίες που δομούν τις σχέσεις των μετόχων της συγχρονικότητας, δηλαδή στις τεράστιες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που όλο και περισσότερο ξεκάθαρα αναδεικνύονται ως κυρίαρχα γνωρίσματα ή συμπτώματα της παγκοσμιοποίησης. Αν οι παραπάνω επιφυλάξεις έχουν κάποια βάση, τότε η πρόταση του Αυγέ δύτικει μεν την ανθρωπολογίας είναι ολόκληρος ο πλανήτης ισχύει μόνον εν μέρει.

Τελειώνοντας θα ήθελα να προσθέσω ότι ο Αυγέ δεν φαίνεται να παίρνει υπόψη την ειρωνεία του γεγονότος ότι η συναίσθηση της σφαιρικότητας του πλανήτη συμπίπτει χρονικά με τη συναίσθηση ότι αυτός καταστρέφεται με ραγδαίους ρυθμούς. Το ότι δεν ασχολείται με το δεύτερο δεδομένο, ή τουλάχιστον με τους φόβους γύρω απ' αυτό, δηλαδή με το ενδεχόμενο να βρεθούμε κυριολεκτικά άστεγοι σε ένα μη-τόπο, δείχνει ίσως και αυτό πόσο μερική είναι η αλήθεια της πρότασης ότι ο πλανήτης ο ίδιος μπορεί να είναι αντικείμενο της ανθρωπολογίας – και ίσως και οποιασδήποτε άλλης επιστημονικής δραστηριότητας που αποδίδει την ιδιότητα του υποκειμένου αποκλειστικά στους ανθρώπους.

Ευχαριστώ το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών και ιδιαίτερα την Εύα Καλπούρτζη και τη Λίλη Στυλιανούδη για τη φιλοξενία και τη βοήθειά τους.

Lira Bien Qui Lira le Dernier
Ρενέ Μαζόρ

ΕΠΙΓΡΑΦΩ τις σκέψεις που θα ακολουθήσουν παραφράζοντας το κείμενο που κλείνει τον συλλογικό τόμο *Lacan avec les Philosophes*, στις εκδόσεις Albin Michel του 1991. Το κείμενο εκείνο είναι ενταγμένο σε μια ηλεκτρισμένη συζήτηση που άνοιξε με το ερώτημά του ο Ρενέ Μαζόρ («Υπάρχει μια ντερριντιανή ψυχανάλυση;»), έχει τον τίτλο «Για την αγάπη του Λακάν» και περιλαμβάνεται τώρα μεταφρασμένο και υποβοηθημένο με σχόλια στο βιβλίο Αντιστάσεις της Ψυχανάλυσης, σελ. 71-119, από τον Ζακ Ντερριντά. Οι εξηγήσεις –και περισσότερο οι υπανιγμοί και τα διφορούμενα– του ντερρινταϊκού γραπτού έχουν μια ποιητική γοητεία που καθιστά αυτόν τον συγγραφέα επάξιο επίγονο μιας άνθισης της γαλλικής αναλυτικής σκέψης, στην οποία το ερώτημα *Et Depuis Lacan δεν κρύβει έναν βαθύτατο αμηχανίας*. Και μετά τον Λακάν τι: Ίσως βάζουμε πολύ νωρίς αυτό το ερώτημα, παγιδευμένοι στη βιασύνη αυτής της πρόθεσης «μετά», που αφήνει ολοένα και λιγότερο χρόνο στο «τώρα». Ο συναισθηματικός όμως τίτλος του ντερρινταϊκού κειμένου μάς φέρνει αυθόρυμτα στον νου την «αγάπη της γλώσσας» του J. Millner, ενός γλωσσολόγου μετά τον Saussure και μετά τον Jakobson, που αντιστάθηκε λιγότερο σθεναρά απέναντι στην ψυχανάλυση απ' ότι ορισμένοι ελληνόφωνοι γλωσσολόγοι, ούτως ώστε να της αναγνωρίζει τουλάχιστον το δικαίωμα να ανακατεύεται, καίτοι στερούμενη πτυχίου γλωσσολογίας, με το γλουγλούκισμα της γλώσσας. Που είναι άλλωστε το πεδίο της δουλειάς της, έστω κι αν δεν «συνειδηποτεί» τις πρόσδους της σύγχρονης γλωσσολογίας. (Βλ. σχετικά στο πρόσφατο πολυσύλλεκτικό Νόηση και Γλώσσα, επιμ. Δ. Κατή και συνεργάτων, την εισαγωγή των επιψελητών της ύλης. Είναι φανερό ότι οι επιψελητές, καίτοι πτυχιούχοι γλωσσολόγοι, δεν συνειδηποτούν οι ίδιοι το βάρος του ρήματος «συνειδηποτού»).

Ένας δεύτερος συνειρμός τώρα, με αφορμή το ίδιο το *Lacan Avec les philosophes*: πρόκειται για το γνώριμο κείμενο των Écrits (Kant avec Sade), όπου η καντιανή λογική, στον απριορισμό της, αποκαλύπτεται ως η εκδοχή περί Νόμου του διαστροφικού υποκειμένου. Για να εισπράξει επιβεβαίωση για την υπέρτατη αξία του, ο Ορθός Λόγος (= ο Νόμος) πρέπει να βασανίσει τους κρατουμένους του – και πρέπει επί πλέον οι κρατούμενοι να απολαύσουν το μαρτύριό τους. Μια αιτία, η λιγότερο ίσως αμφίσημη, του «αντισταθέίτε», το οποίο όπως μας δηλώνει στο παρόν βιβλίο του ο Ζ. Ντερριντά αγαπούσε πάντοτε κι εξακολουθεί να αγαπά πολύ, έχει την αφετηρία της εδώ, στη θεμελιώση δηλαδή της ψυχανάλυσης στον δυτικό λογοκεντρισμό, έναν λογοκεντρισμό που «τα βρήκε» με τον φαλλοκεντρισμό. Η προ-

κύψασα παραμόρφωση του ανθρωποειδώλου, η *meconnaissance* της ψυχανάλυσης θα λέγαμε, η αντίσταση της ίδιας της ψυχανάλυσης στην έκπτυξη του εαυτού της, καθ' ήν στιγμήν το συστατικό χρέος της είναι να διαλύει στο υποκείμενο τις αντιστάσεις, αποκαλείται από τον Ντερριντά φαλλογοκεντρισμός. Σ' αυτόν τον νεολογισμό του ανταποκρίνεται ευχερώς η ελληνική γλώσσα, ενώ ένας Θεός ξέρει τι θα σκέπτεται από μέσα της όταν αναγκάζεται, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες της ντερρινταϊκής σκέψης, να γεννήσει ένα τέρας, το τέρας «διαφωρά» με ωμέγα. Πώς αλλιώς να αποδώσει κανείς την τροπή που επιφέρει στο φωνήν «Ε» της λέξης *différence* ο Ντερριντά; Δεν ξέρω. Η δόξα του είναι η αδιάπτωτη υπέρβαση αντιστάσεων, πέραν κάθε ομφαλού που ο Φρόυντ θεωρεί ταυτόχρονα τέλος της ανάλυσης και άνοιγμα στην άμυσο. Είναι η *différence*, μια «επιταφή της ανάλυσης» που θεωρείται από τον Φρόυντ (και παραμελείται κι απ' τον Λακάν) ως μη αναλύσιμη. Δεν βγάζει πουθενά, είναι μια αντίφαση όρων, μια καθαρή επινόηση της γραμματολογίας η οποία στερείται «κλινικής» αντίληψης; Ο Λακάν έλεγε: κάπου έχω ακούσει [γι' αυτόν τον γραμματολόγο], νομίζω ότι είναι κάποιος που ψυχαναλύεται... Μ' άλλα λόγια, κάποιος που θα τον μάθει πολλά η προσφυγή του στο ντιβάνι μας, το ντιβάνι όριο μιας διαδρομής από τα ίχνη του τραύματος στην προσδοκία του τετελεσμένου μέλλοντα. Ήγουν: όταν τελειώσει η ανάλυσή μου, θα έχω γίνει όσο ωφελεί να γίνω ενήμερος των συνθηκών της υπαρξής μου, δηλαδή όσο επιτρέπει ο Χέγκελ αυτεξούσιος. Η *Diefférance* του Ντερριντά τοποθετεί τον εαυτό της σε ένα πρωτόφαντο για τη σκέψη «πέραν» κάθε τέρματος ανάλυσης, όπου το πρότυπο είναι οι ατέρμονες διακλαδώσεις της γραφής. Για την αγάπη του Λακάν πρέπει να βρεθούμε εκείθεν του Λακάν. Μόνο και μόνο για το γεγονός ότι συνεισφέρει στην κατανόηση της ντερριντιανής διαφωράς, το βιβλίο *Αντιστάσεις της Ψυχανάλυσης* θα άξιζε να διαβαστεί γράμμα προς γράμμα από τους ασκούντες τη μαστορική τέχνη της ψυχανάλυσης. Δεν πιστεύω προσωπικά (και αμφιβάλλει πάνω σ' αυτό και η εκ των επιμελητών της ύλης Ελ. Τζαβάρα) ότι μπορούμε να μιλάμε σήμερα για μια ντερριντιανή ψυχανάλυση. Η κριτική της ψυχαναλυτικής μεθόδου δεν είναι υποχρεωμένη να επωμισθεί θεραπευτικό ρόλο. Η συνάρτηση μιας πρωτότυπης ψυχολογικής ιδέας με την ιαματική εφαρμογή δεν είναι λογικά αναγκαία – ζήτημα που εν πάσῃ περιπτώσει αφορά την κατανάλωση. Δεν είναι εντελώς τυχαία η εγχώρια ώσμωση μιας μερίδας εκλεκτών ψυχαναλυτών στην «κοινωνική ψυχιατρική»: εάν από τη μια μεριά στεγνώνει από την αχρησία το μυαλό, η θεωρία και η πίστη, από την άλλη, γνέφουν υποσχετικά τα «κονδύλια». Ως προς τη σχέση πάντων του Z. Ντερριντά με την ψυχανάλυση, ας

μειωθεί και τούτο. Η B. Johnson, σ' ένα οριό κείμενό της που διαθέτουμε και στα ληγυικά («Το πλαίσιο αναφοράς: Πόσ, Λαν, Ντερριντά», στο *Λογοτεχνία και Ψυχαλυση*, επιμ. Βασήλη Καλλιπολίτη, Εξάς, 1990), ανάγει το διαστρεβλωτικό φωνεν «α» της Différance στο *Objet A* (αντικείνο μικρό άλφα), στον μικρό άλλο, αίτιο κι αιτικείμενο της επιθυμίας, που η έρευνά σείναι η κυριότερη συμβολή στην ψυχαλυση εκ μέρους του Λακάν. Τελειώνω πάρως εδώ μ' αυτούς τους αλλεπάλληλους αλλά όχι άσχετους) συνειρμούς, που τα ρόδοντα τους άρχισαν να τα πλέκουν μέχρι μέσα της δεκαετίας του 1970 το γεγομό σημαίνοντας φαλλός, η φαινομενολογία, ο στρουκτουραλισμός του Λεβί Στρως και η ήγριξη του στρουκτουραλιστικού προτύπου στη σωστηριανή γλωσσολογία. Αρά τα αλλεπάλληλα σχήματα στα σπιλάτης, η κεντροευρωπαϊκή ψυχανάλυση ώρισε ανάμεσα στα 1950 και 1980 (περίοδο που χαρακτηρίζεται από την αυτοπατορική παρουσία του Λακάν) κάτι που σιάζει με ρωμαϊκό θρίαμβο – ένα θρίαμβο που δεν κλόνισε ούτε ο Μάης του 1968. Γινέται πεδίο συνάντησης κι αντιδικίας (διότι κι η αντιδικία είναι συνάντηση) των πιο εργοθαλών και των πιο ασυμβίβαστων μεξέν τους λόγων. Και κάτι παραπάνω: ζώθηκε να γίνει το επιστημονικό παράγιμα που απέκρουε μεν ο K. Popper κι ο γραγογικός θετικισμός, αλλά έβρισκε στήριγμα στον Kuhn. Ανάμεσα σ' αυτά τα χρόνια, που λίγο ή πολύ πρωταγωνιστεί η έκκληση επιστροφής στο πνεύμα του Φρόυντ εκ τρούς του Λακάν, βγαίνουν μεταξύ άλλων το προσκήνιο τα έργα του L. Althusser και σε νεαρού J. Derrida (γενν. 1930) – ο πρώτος εκ των δύο μαρξιστης αλλεργικός στη γαλινική παραμόρφωση, ο δεύτερος φιλοσοφος του απεριόριστου βάθους της αραφής, άνευ ορίων άνευ όρων, πέραν κάθε περιοριστικού λογοκεντρισμού. Είναι μαμαντικό να καταλάβει κανείς ότι, κατά την Ντερριντά, η γραφή συμπίπτει με το γενημονικό ίχνος» που βλέπει ο Φρόυντ να γίνει πίσω από το ψυχικό τραύμα, το ίχνος που θα επαλείψει στο μέλλον του υποκειμένου τη γλώσσα δια του Nachtraeaglich-εκ των υστέρων). Έτσι, η γραφή έχει την ανθρώπινη προτεραιότητα έναντι της άνωνησης, κι ανοίγει αυλάκια νοηματοδότησης που ο φαλλογοκεντρισμός (νεολογισμός του Ντερριντά) φιμώνει. Όπως ο διόνυσος αναλύοντας το όνειρό του, που γεινεί γνωστό ως το όνειρο της ένεσης την Ίρμα, σταμάτησε μπροστά σ' αυτόν αποκάλεσε «ομφαλό» ή πύλη του ονείρου προς την άβυσσο, έτσι και το λακανικό εμινάριο λιγοψύχησε μπροστά στο δικό του παράδειγμα, το αστυνομικό διήγημα. Το *Κλεμμένο Γράμμα*, του E.A. Poe. Υπεξέγεγμε, δεν τα είπε όλα, αντιστάθηκε. Απροσωπεύ την αντίσταση της ψυχανάλυσης μέσα στις «αντιστάσεις» που χειρίζεται ψυχανάλυση (και που χωρίς αυτές δεν θα είχε λόγο υπάρξεως). Ο Λακάν στην αυτηρή φαλλογοκεντρική σκηνοθεσία του παραμέλησε ή αδίκησε σκόπιμα καίριες λογοτεχνικές διαδρομές, για παράδειγμα την παρουσία στο διήγημα του πολύτροπου αφηγητή. Κατασκεύασε προς όφελος της ερμηνευτικής του συζηγείς δραματικές πράξεις ή σκηνές (κεντρικό μοτίβο: η αυτοτέλεια του γράμματος που παραλήπτης του είναι η βασιλισσα μητέρα και που σημαίνει πρωταρχικά για όλα τα δυνατά σημαντόμενα, όπως διέπει τις σημασίες ενός κράτους το γηγενονικό σκήπτρο. Χωρίς να δεσμεύεται το ίδιο σε συγκεκριμένη σημασιοδότηση. Στη λακανική ανάγνωση το ρόλο αυτόν του αδέσμευτου σημαίνοντος αναλαμβάνει ο φαλλός, μια μη ανατομική εκπροσώπηση, μια μη προκαταβολική σημασία. Ο Ντερριντά ενίσταται στην παντοκρατορία του φαλλού. Για την αγάπη του Λακάν υποστηρίζει τα ίχνη που αφήνει πίσω του το πρωτογενές σημαινόμενο. (Ας πούμε ο χρόνος ή ο θάνατος). Το λακανικό θέατρο είναι κατά τον Ντερριντά απατηλό, αν και σπουδαίο. Πρέπει να προχωρήσει σε πολλαπλάσιες επόμενες πράξεις όπου θα αναδειχτεί η αρχική πρόθεση, η αρχειακή καταβολή.

Είναι και τα δυο άλλα θέματα σημαντικά, προκειμένης της ανάγνωσης του Z. Ντερριντά, όταν δεν υποχρεώνεται να αφήνει τη σκέψη του έρμαιο των ασήμαντων νεολογιών, είτε των στοιχειώδους εκπαιδεύσεως δημοσιογράφων, που απαιτούν όλα τα δύσκολα να τους σερβίρονται εύκολα. Το πρώτο: ο αναγνώστης, ο οποίος βρίσκεται εκτεθειμένος σήμερα σ' έναν ασύλληπτο θόρυβο πληροφοριών, ούτως ώστε δεν έχει παρά μια ασυνάρτητη εικόνα της διαδοχής των ιδεών, οφειλεί να προσέξει ότι κι οι δυο παραπάνω αναφερόμενοι στοχαστές, ο Άλτουσερ κι ο Ντερριντά, τροφοδοτημένοι από την ψυχανάλυση, διαρρηγύουν τον δεσμό μ' έναν γερασάμενο Ουμανισμό που υπεραξιώνει τη φυσική καλωσύνη της ζωής, κλείνοντας τις πόρτες στο «Κακό Πνεύμα» του Φάουστ και του Νίτσε, σε κάθε «εμπειρία του αδύνατου» (Κοίταξε σχετικά στο κεφάλαιο του παρόντος βιβλίου «Ας είμαστε δίκαιοι με τον Freud» – ειδικά τη συζήτηση με τις θέσεις του Φουκώ για την ιστορία της τρέλας). Το δεύτερο: ο αναγνώστης οφειλεί επίσης να προσέξει το γεγονός ότι ο Ντερριντά εντάσσει την πρότασή του μέσα στην παράδοση του Ορθού Λόγου πλην όμως, ταυτόχρονα, και εκείθεν του Ορθού Λόγου και του Διαφωτισμού, υπό την έννοια μιας παράδοξης αρχαιολογικής σπουδής επί του υποκειμένου: την αντιφατική αναγωγή του σε ένα αρχικό σημείο εγγραφής, μη περαιτέρω ψυχαναλυτικά ερευνήσιμο, αλλά και σε μια ανάλυση της συστάσεως του χωρίς τέλος. Μια τέτοια ανάλυση είναι κατά Ντερριντά *philolythique* ανάλυση, λύση και συγχρόνως θανάτωση, κάτι δηλαδή το *lethal*, το θανατηφόρο. Το κεφάλαιο «Αντιστάσεις

της Ψυχανάλυσης» που χαρίζει τον γενικό τίτλο στο βιβλίο, καθώς μεταφέρεται υποδειγματικά απ' τους μεταφραστές στην προσληπτικότητα της γλώσσας μας, δείχνει την ουσία της ντερριντιανής πρόθεσης: εάν από το Πέραν της Αρχής της Ήδονής και μετά, τα τραπουλόχαρτα για τον όψιμο Φρόντιν τα μοιράζει πλέον ο καταλύτης θάνατος, το αίτημα της ασταμάτητης αποδόμησης (*deconstruction*) δεν είναι άλλο παρά η ανακάλυψη της δημιουργικότητας του θανάτου στον ανθρώπινο βίο. Όχι τόσο με την έννοια της φιλοσοφικής αποστολής που του αναθέτει για την αναγνώριση της Αλήθειας ο Μ. Χάιντεγγερ, όσο με την έννοια του κινητήρα της λογοτεχνίας: μια συνεχής ανάλυση περιεχομένου, σε μια συνεχή διακλάδωση γραμματολογικού υλικού. Το ίδιο ισχύει κατά τον Ντερριντά στη διεξαγωγή του Ψυχαναλυτικού έργου – αν πρόκειται να συνεχίσει να υπάρχει τέτοιο έργο πέραν των ηγεμόνων. Ο απαιτούμενος χαρακτήρας του συνοψίζεται ως εξής: ανοιχτότητα του ερμηνευτικού πεδίου. Ανάλυση των αντιστάσεων στην ανάλυση. Ανάλυση στο βάθος του ορίζοντα της ψυχαναλυτικής σχέσης και της μεγίστης των αντιστάσεων, της απώθησης, η οποία εξακολουθεί να προβάλλει βέτο στην αυτοσυνειδησία του υποκειμένου –προς έκπληξην του θεραπευτή Φρόντιν!– ακόμη κι όταν όλες οι άλλες αντιστάσεις είτε του Εγώ (=παράνοια) είτε του Υπερεγώ (=ενοχή) έχουν εξηγηθεί και υποχωρήσει. Μένει άλλωστε πάντοτε μια αντίσταση της μη αντίστασης. Κι ο καταναγκασμός της επανάληψης, η πέμπτη φάλαγγα του θανάτου; Σε κάθε καταναγκασμό επανάληψης αρμόζει ακριβώς μια θανατηφόρα ερμηνευτική διαδομή, μια «υπεραναλυτική αναγκαιότητα», εξαντλητική μα και χωρίς τέλος. Ο Ντερριντά την ονομάζει *double contrainé* (διπλή επιταγή ή διπλός αναγκασμός κατά τους μεταφραστές του), συμψηφίζοντας την αντιφατική αποστολή της με το *double bind* (τον διπλό δεσμό) που κάποτε θεώρησε κλείδα της ψυχωτικής παθολογίας ο Bateson. «Δεν θα διακινδυνεύσω υποστηρίζοντας ότι το Double Bind δεν είναι ποτέ παθολογικό... Είναι όμως μια ασθένεια που δεν είναι περισσότερο τυχαία ή παθολογική απ' ό,τι όλες οι περιπαθείς μορφές του θανάτου» (σελ. 67-68 του βιβλίου).

Η λέξη στον Λακάν είναι ο θάνατος του πράγματος. Απ' τη συνωμοσία τους γεννιέται το ασύλληπτο της επιθυμίας, που διατρέχει την παράταξη των γλωσσικών σημείων όπως η βελονιά του παπλωματά. Η αντίστοιχη εικόνα στον Ντερριντά είναι η λειτουργία του υφαντουργού· μπροστά του βρίσκεται το δάσος των «χίλιων κόμπων», των χίλιων διακλαδώσεων, των χίλιων *fort* και των χίλιων *da*, όπου το χίλια δεν είναι στ' αλήθεια παρά μια γλωσσική σύμβαση που δηλώνει το άπειρο. Δεν υπάρχει, όπως είπαμε, ντερριντιανή ψυχανάλυση. Άλλα χωρίς να πλαγιοκοπείται από

του Ντερριντά, σκέψη διψα-
αινόμενο, δεν θα υπήρχε
βαρή ψυχανάλυση (το «αι-
αισθάνεσαι» θα αντέξει πι-
ορά κάμποσο ακόμη...). Το
α είχε πια τι να σημάνει, κι ο
του Λακάν θα κινδύνευε να
με στα ελληνικά, μόνο «στα
ριντά των Αντιστάσεων της
όπως αφήνει να συμπερά-
στρο του βιβλίου η Ελ. Τζα-
νί διπλό σκάνδαλο για την
ψυχανάλυση. Πρώτον, διότι
είναι ένας ανες, συνοδοι-
ππην την πραγματικότητα είναι
όσο και δυσκολοχώνευτος
ο λογο-κεντρικού κανόνα.
Εινάν γραμματολογικά δαιμό-
ισταται τάχα μια ανόρθωση
κόπτης στα «χαρτιά», έξω
ν προφορικότητα επικοινω-
νάγεται ως εκ της σκηνοθε-
ψυχαναλυτικό ντιβάνι. (Ο λό-
γος στον προορισμό του,
Ο λόγος δεν φτάνει πάντοτε
ο του, αντιτείνει ο Ντερρι-
ντρον, διότι είναι αμφίβολο
αναλυθεί, πράγμα που κα-
τετελεί σοβαρό μειονέκτημα
(μειατι είναι!), εάν τουλάχιστον
διακτική ανάλυση είναι κάτι
ό ένα credit στο βιογραφικό
και μακροπρόθεσμη πλύση
όμη κι ο Λακάν αντιτίθεται
ιρήμα περί μη προσωπικής
τον Zak Ντερριντά, καθότι,
ο γραμματιζόμενος αυτός
ία της κλινικής. Μπορεί να
χειρίημα, ή μπορεί ο Λακάν
εγονός είναι ότι το ψυχανα-
προσπατεί σ' όλες του τις
ποις ενωπίω», ενώ ο Ντερρι-
ντριντά να εργάζεται στη
ειδικά αλλά και δυσανασχε-
ρατούμενη συστηματικότη-
τας το παράδειγμα του Νί-
τελεκία ή (λεπτή) διαχωριστι-
μεσα στον χαρισματικό επί-
ν, και τον αμφισβήτια Ντερ-
ριντριντά, στη φρούδική παρά-
λιει τη λογοτεχνία, ενώ ο
δύεται σε μια προσπάθεια
σει σαν λογοτεχνία την ψυ-
ργο αυτό το διεξάγει συχνά
τικής μεθόδου. Η αντιρρη-
αμφισβήτει, δεν είναι όμως
τα ταυτόχρονα αγαπά. Κα-
γγενέστερος με το μάθημα
τον Κίρκεγκωρ, τον Μαρξ
από αυτούς ακριβώς που
να τον εκθρονίσουν. Δεν εί-
επιχείρηση ανατροπής ισο-
οιδιπόδεια μυθοπλασία, η
θυεί να διατηρεί τη λειτουρ-
γενώ επιστημονισμός που
ει φαντασιώδη έρχεται και
ν τολμώ να υπαινιχθώ μια

χτήκαμε, με αφομοιωτική προθυμία, η νεοελληνική γλώσσα μας (παρά την ευρηματικότητα και τη φιλοτιμία μεταφραστών κι επιμελητών), κι η αιτία δεν είναι μόνο πως δεν υπάρχουν εύκολες αντιστοιχίες των εννοιών ανάμεσα στις εθνικές γλώσσες (S. Ferenczi). Σε συγγραφείς όπως ο Χάιντενγερ, ο Λακάν, ο Ντερριντά, η γλώσσα πιέζεται τόσο για να αποδώσει, όσο και για να παραγάγει έννοιες. Μ' όλα ταύτα, η διαφωρά του Ντερριντά, που εδώ που τα λέμε δεν αρέσκεται πάντοτε στην αλαχανιαστή φράση, δεν εγγράφει στην ανάγνωσή μας παρά κάτι απλό: μια δια-φωνία, μια απόσταση αναπνοής (με συνέπειες όμως στη χαρτογράφηση του εδάφους) από τον πατρικό, τον ειωθότα ψυχαναλυτικό λόγο. Εκείνος μεριμνά για τις συνεκτικές δομές ομιλίας, του Κυρίου, του υστερικού προσώπου κ.τ.λ., η διαφωρά συνεχώς διαμορφάζει τα ιμάτια της γραφής κι αποκεντρώνεται στους ανεξάντλητους διαδρόμους, τις διακλαδώσεις και τα υπόγεια της. Η ορμή της γραφής είναι εξάλλου κατά τον Ζακ Ντερριντά προγενέστερη ανθρωπολογικά του ομιλητικού συστήματος, στις σημαίνουσες ροές του οποίου αφήνεται η ψυχανάλυση, ακόμη κι η λακανική (ιδίως η λακανική!) ψυχανάλυση. Απαιτείται λοιπόν μια επαναξίωση της γραμματολογίας, που θα οδηγήσει πέραν της σημαινοντοκρατίας. Πέραν των αντιστάσεων τις οποίες προβάλλει η ψυχανάλυση στον εαυτό της, πέραν της απώθησης της σκαπτής ύλης, απώθησης που είναι οχυρό πλατωνικής καταγωγής. Στο πέραν αυτό ανοίγει τις πύλες του το σημαινόμενο. Ο κυνηγός δεν έχει παρά ν' ακολουθήσει τα «ίχνη», τα ίδια μνημονικά ίχνη που χαράζει στο Είναι η εμπειρία και στα οποία ο Φρόντης επιστρέφει με το Nachtraeglich του. Κοίταξε συναφώς και στα κείμενα: Φαρμακεία του Πλάτωνος και *La science de la lettre*.

Για μια αντίσταση της ψυχανάλυσης στη ναρκισσιστική αυτάρκειά της, στην έξιλη εδώ κι εκεί γλώσσα της, στο λυκόφως της: Κι αυτή η αντίσταση, πολυμέτωπη αναγκαστικά, γιατί θα τα βάλει μ' όλη την ιστορία του λόγου, θα βγάλει μια καινούρια, δυναμική ψυχανάλυση; Μάλλον δεν θα γίνει έτσι, η ψυχανάλυση όμως αν μη τι άλλο θα βρει κάποιον που θ' αξίζει για χάρη του ν' αφήσει πίσω την περιοδική υπνηλία της, κάποιον που ν' αξίζει τον κόπο να τσακωθεί μαζί του. Θα μας χρησίμευε πολύ υπ' αυτή την έννοια μια παράφραση του σλόγκαν, που υπήρξε άλλωστε το σήμα κατατεθέν των πιο πονηρών πολιτικών τακτικών του αιώνα μας: «Τσακωθείτε, όλο και κάτι θα μείνει». Η πλουσιοπάροχα προβεβλημένη παρουσία του Ζ. Ντερριντά στα μορφωτικά ίδρυματα και τα αμφιθέατρα του τόπου μας τείνει να γίνει πια τακτικό φαινόμενο τα τελευταία χρόνια – μάλλον χαρακτηριστική άποψη του νεοελληνικού θεάματος. Το μισό ακροατήριο, άτσα-

μορφωμένο και γι' αυτό πελαγωμένο, γωνίζεται μέσα απ' τις δολιχοδρομίες της ορειριντιανής σκέψης να εννοήσει το πε-
ριεχόμενο της διαφωράς, το βηματισμό
ης αποδόμησης, τη σημασία της κεφαλαι-
δους πλέον δωμάτιος κτλ. κτλ., ενώ το άλλο
στό ακροαπήριο –στο οποίο συσπειρώνε-
ται ενίστε και το δημοσιογραφικό– πλήγτει
ανάστιμα καθώς κατακλύζεται από νεφε-
ώδεις προβληματικές και κοιτάζει με νο-
ταλγία πότε το ρολόι του, πότε την πόρτα
εξόδου. Δεν κρύβω την απορία μου σχετι-
κά με το ποιες και πόσες ενγχώριες πνευμα-
τικές υποδοχές έχουν καταστήσει τόσο δη-
οφιλή εκδοτικά τον Ντερριντά, κι ας έχει
υπυκήσει στα χέρια μεταφραστών όπως ο
στραφτερός στοχαστής Κωστής Παπα-
ώργης. Μήπως υπάρχει ανάμεσά μας μια
ποιτική μάζα αναγνωστών που δεν συχνάζει
τις πανηγύρεις, που είναι ωστόσο έτσι δι-
ασμένη για μη εξαργυρώσιμη στην αγορά
πνευματική καλλιέργεια ώστε δεν σκοτίζε-
ται αν την ξέρουμε; Όστε δεν φροντίζει να
λέγει «δούμε»; Το βιβλίο πάντως Αντιστάσεις
της Ψυχανάλυσης που εκδίδει στη σειρά
Θεωρία και Κοινωνία το Πλέθρον, όπου
απατίθεται η δουλειά ενός είδους ανθρώ-
πων που νοιάζονται για τη μοίρα της ψυχα-
νάλυσης, κι επομένως τολμούν να διαβά-
σουν κι έχω απ' το θεσμικό της πλαίσιο,
να λαμβάνει να δείξει την (ευεργετική) τρι-
άντη ενός πολύ ζωντανού συγγραφέα με τον
εργύρο ιδεών που τον συγκρότησε: τον
ρόμντ, τον Λακάν, τον Φουκώ – και πριν
απ' αυτούς τον Κάντιο, και πριν κι απ' τον
άντιο τον αντίταυλο αγαπημένο κάθε γαλ-
λικής πνευματικής εξόδου, τον Καρτέσιο.
Είναι γνωστό πως κάθε γαλλικός καυγάς
ναι καυγάς στον οποίο παρεμβαίνει με
τον έναν ή τον άλλο τρόπο ο Καρτέσιος.
Όπτε αδικείται (απ' αυτό που ισχυρίζεται η
ψυχανάλυση), πότε αδικεί (αυτό που λέει η
ψυχανάλυση, την εικονική πραγματικότητα
του επινοεί)

που είναι μια απ' τις ντροπές της Ιστορίας, αποτελεί λογική έκβαση μιας ολοκληρωτικής απόρριψης των εδώ, που δεν θα ήταν ίσως τόσο ολοκληρωτική αν δεν συνέπιπτε με την ολοκληρωτική αφοσίωση των εκεί. Μένει λοιπόν να τσακωθούμε με τον Ντερριντά (αυτό δεν είναι η λειτουργία των υπών), με τον Ντερριντά που για κάποιον εκπληκτικό λόγο διαθέτουμε σήμερα στα ελληνικά το πιο χαρακτηριστικό αν όχι και τα μεγαλύτερο κομμάτι του έργου του, έναν τσακωμό με το ήθος πλατωνικού συμποσίου. Ίσως και ν' ανησυχεί ο ίδιος με την ήρεμη υποδοχή, όσο και να την αναμένει απ' τη ναρκισσιστική νιρβάνα στην οποία έχει περιπέσει η θεσμοποιημένη ψυχαναλυτική σκέψη, όσο και να αισθάνεται κολακευμένος από την προσοχή μας. Μόνη προς το παρόν η μεταφραστική ομάδα των Αντιστάθμισεων της Ψυχανάλυσης δηλώνει: «Στην πορεία αυτών των χρόνων, από κείμενο σε κείμενο, συνειρμικά θα λέγαμε, βρεθήκαμε σχεδόν αναπόφευκτα αντιμέτωποι με τα κείμενα του Jacques Derrida». [Η υπογράμμιση στη λέξη είναι δική μου.] Οι μεταφραστές ξέρουν πολύ καλά ότι κάθε λέξη που βγάζουμε μπροστά έχει το ειδικό της βάρος. Είναι κι αυτή ιδιαίτερη περίπτωση του Unheimlich: ο οποίος υποκύπτει στον πειρασμό του πρωτόγνωρου, του ανοίκειου και του μυστηριώδους, δεν το περιδιαβάζει απλώς, οφείλει και να το αντιμετωπίσει. Οι παραπάνω σελίδες είχαν σαν στόχο μάλλον την έκθεση, παρά την ένσταση. Προσωπικά δεν κρύβω όμως πως, αν δεν είμαι εντελώς ανοιχτός στον Ντερριντά, γεγονότης που σχετίζεται ακριβώς με την υπεραναλυτικότητά του. Υπεραμύνομενος ο συγγραφέας αυτός ενός άνευ ορίων άνευ όρων διαβάσματος του υποκειμένου (=συνεκτίμησης όλων των αναφορών του) και αποκάλυψης όλων των δυνατών μυστικών του προκειμένου να συλληφθεί σαν ιχνο-γράφημα, καταλήγει να απειλήσει την «έλλειψη», που είναι όμως συστατική της υποκειμενικότητας και της εδραίωσης της υποκειμενικότητας στην επιθυμία του απόντος. Μα και μπροστά στο λογοτεχνικό κείμενο, η διαφωτηρική υπερανάγνωσή του ίσως εξασθενίζει τη μέθεξη, που στηρίζεται ακριβώς στο μη ειπωμένο και στην αοριστία. Αν η ψυχανάλυση του Φρόουντ και των συνεργατών απο-γοητεύει (δηλαδή διαλύει τα μάγια), αν η ψυχανάλυση του Λακάδη προσφέργει με περισσότερη διακριτικότητα στο ίδιο διαλυτικό, η φιλοσοφική επιχείρηση παγώνει το αντικείμενό της, το εξατμίζει μέχρις ότου καταστεί αφρορημένη ενατενίση, ακόμη κι όταν δηλώνει φίλη της ενσώματης ύπαρξης, ακόμη κι όταν αποφεύγει τον ξηρό θετικισμό και διαλέγει την οδό της ρητορικής. Υπάρχει μια ντερριντιανή ψυχανάλυση; Είπα πως, κατά τη γνώμη μου, όχι. Υπάρχει όμως ντερριντιανή φιλοσοφία της ψυχανάλυσης. Ταράζει ύδατα που λίμνασαν, είτε απειλούν να λιμνάσουν. Σηκώνει ανέμους που καταλάγια

σαν μετά τον Φρόουντ – για να μην πούμε από τις μέρες ήδη του Φρόουντ. Ωστόσο, η ψυχανάλυση ως κλινική δράση δεν είναι ποτέ υποτελής στη θεωρία, θέλεις λιμνασμένη, θέλεις τρικυμιώδη θεωρία. Έχει να τα βγάλει πέρα πάντοτε μ' ένα ασπαίρον σώμα, δηλαδή με μια ασπαίρουσα νοημοσύνη του σώματος που συγγράφει σενάρια γεμάτα πρωθύτερα σχήματα και φιμωμένα λόγια και αντιφάσεις. Είναι μια fiction που η ευστοχία της βασίζεται στο ύφος, και που η αναλογία της είναι το αστυνομικό δίηγημα: όπως είναι γνωστό ένα αστυνομικό δίηγημα γράφεται εκ των υστέρων και, αν είναι άξιο του χαρακτηρισμού του, οφείλει να αφήνει στον αναγνώστη να συμπεράνει ορισμένα πράγματα. Έχουμε ξαναπεί ότι η ψυχανάλυση, αν επιζήσει για πολύ μετά το γύρισμα του αιώνα, θα επιζήσει σαν μια πρόταση που ξέρει την ώρα των αποσιωπητικών της. Κι εδώ ένας τελευταίος συνειρμός με αφορμή το ωμέγα της ντερριντιανής διαφωράς: ένας νεώτερος Έλλην ποιητής, λάγνος όπως φαίνεται των ieroglymfikών, έγραψε πριν από λίγα χρόνια πόσο τον αφήνει ερωτικά αδιάφορο το όμικρον των λέξεων, ενώ τον συγκλονίζει το ωμέγα τους, ιδίως οσάκις παρουσιάζεται σαν ωμέγα με υπογεγραμμένη. Ο καθείς με τις φαντασίεις του και με τη γραμματολογία του. Άλλα δεν είναι τάχα μέσα στη συμβολικότητα, που την τάξη της χάραξε σαν χρυσοχόος ο Λακάν, που βρίσκει την αρμόζουσα θέση της κάθε φαντασίωση των γραμμάτων της αλφαρίτας; Προπαντός το λεξικό Littré, είπε ο Z. Ντερριντά. Littoral (γραφή συν απόλαυση του γράμματος, ένα παρά θίν' αλός ανάμεσα στη γνώση και τον θάνατο) σημείωσε γυρίζοντας θαμπωμένος απ' την ηδονική έως θιανάτου γιαπωνέζικη καλλιγραφία ο Λακάν. Βολή κατά του Ντερριντά: Lacan Lit-T-Oral, ο Λακάν διαβάζει προφορικά, η ψυχανάλυση είναι μια «προφορική ανάγνωση». Και δεν υπάρχει γραμματολογία, αλλά μια Litturaterre, μια λογεωλογία... Σε κάποιον ενδιάμεσο αγγλοσαξωνικό σταθμό, τόσο ο Ντερριντά όσο κι ο Λακάν, που συνάντησε ο ένας τον άλλον ελάχιστες φορές αλλά αγαπήθηκαν ωστόσο πολύ, σίγουρα θα πρόσεξαν μια ειδοποίηση, ένα achtung όπως θα έλεγαν οι ομόγλωσσοι του Φρόουντ: Don't litter. Μην αφήνετε πίσω σας σκουπίδια! Μπορείς να πεις ότι σ' αυτή την προσταγή ακριβώς βρίσκεται το «γραμμένο» της ψυχανάλυσης. Κάθε γλώσσα που αποπειράται να την πλησιάσει, μοιραία γίνεται ένας σκουπιδοφάγος. Κατά φρένας και θυμόν δεν έχει πλέον παρά τη «restance», μια αντίσταση στη σκούπα, ένα εναπομένον.

Μαρίνος Καλλιγάς,
ΠΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΧΑΛΕΠΑΣ.
H ZΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ,
εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.

Σταύρος Μποφυλάτος

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ περιλαμβάνεται στη σειρά «Νεοελληνική Τέχνη» των Εκδόσεων της Εμπορικής Τράπεζας και αποτελεί την πληρέστερη εργογραφία για τον Γιαννούλη Χαλεπά, έναν από τους σημαντικότερους νεοελληνες γλύπτες.

Ο ιστορικός της Τέχνης, Μαρίνος Καλλιγάς, αναλύει διεξοδικά το έργο του Γιαννούλη Χαλεπά (σ. 20-75) και εστιάζει το ενδιαφέρον του στη θεματολογία, τα ειδικά χαρακτηριστικά των έργων, τα ίδιαίτερα προβλήματα που αντιμετώπισε ο δημιουργός εξαιτίας της πολύχρονης ψυχικής του ασθένειας. Αναλύει και μελετά τα «Πορτραίτα» και «τα Σχέδια» του καλλιτέχνη. Μελετά την ίδιαίτερη θέση που καταλαμβάνει το έργο του Γιαννούλη Χαλεπά στην Ιστορία της Νεοελληνικής Γλυπτικής και διερευνά την ελληνικότητά του.

Το βιβλίο περιλαμβάνει, για πρώτη φορά, ολόκληρο το γλυπτό έργο του Γ. Χαλεπά, που βρίσκεται διάσπαρτο σε ιδιωτικές συλλογές και δημόσιους χώρους. Το χρονολόγιο καθώς και το ευρετήριο γλυπτών και σχεδίων καθιστούν την έκδοση πολύτιμη και χρηστική όχι μόνο για τους ερευνητές αλλά και για τους φιλότεχνους, που θα ήθελαν να εντυριφθούσαν στο έργο του μεγάλου Έλληνα γλύπτη.

Ελλήνα γλωσσή.
Τέλος, η αρτιότητα και η υψηλή αισθητική φανερώνουν την αγάπη και την φροντίδα των συνεργατών της έκδοσης.